

BOŽICA BLAGOVIĆ

MEĐUNARODNA ZAJEDNICA

Za nauku o međunarodnim političkim odnosima¹ i njoj srodne znanstvene discipline, kategorija *međunarodne zajednice* (International Community, die internationale Gemeinschaft, la communauté internationale) svakako je jedan od osnovnih polaznih pojmova.

Već samim time što je predmet nauke o međunarodnim odnosima, danas u svijetu i kod nas afirmirane opće politološke znanosti,² izučavanje međunarodne zajednice i međunarodnih odnosa u njihovoj uzajamnoj cjelokupnosti, zakonitosti njihova razvoja i eventualno utvrđivanje trendova tog kretanja, u buduće³, su od naročitog interesa.

Pojam međunarodne zajednice

U teoriji međunarodnih odnosa se, ni ranije, a sada posebno,⁴ ne postavlja kao osnovno pitanje postojanja određene *sredine* (ambijenta, sfere, sistema, poretka) odvijanja brojnih i raznovrsnih kontakata među subjektima međunarodnih odnosa i djelovanja ostalih činilaca koji, više ili manje, utječu na njihov profil i tokove. Ta je sredina očevidna i neoporeciva. Dileme, međutim, postoje u ocjeni nivoa njezina razvoja i oko napora da se taj međunarodni »milieu«⁵ što preciznije odredi analizom njegovih bitnih osobina i strukture, kao i međusobnog odnosa pojedinih dijelova te cjeline.

¹ U tekstu će se dalje upotrebljavati termin Međunarodni odnosi.

² Uz nauku o međunarodnim odnosima dr. Vladimir Ibler spominje i Međunarodno pravo kao discipline za koje je kategorija međunarodne zajednice od posebnog značenja.

³ Dr. A. Magarašević u svom udžbeniku distingvira predmet Nauke o međunarodnim odnosima od predmeta posebnih disciplina međunarodnih odnosa: »To je opšta nauka koja izučava međunarodne odnose i međunarodnu zajednicu kao društvenu celovitost pojava i kretanja za razliku od posebnih disciplina međunarodnih odnosa, koje imaju za predmet proučavanje pojedinih vidova međunarodnih odnosa i kretanja međunarodne zajednice (međunarodno javno i privatno pravo imaju za predmet javno-pravne odnosno privatnopravne aspekte, a diplomatska istorija njihove istorijske aspekte)«. A. Magarašević: Osnovi međunarodnog prava, Novi Sad, 1965, str. 17.

⁴ Veliki dio naših autora u svojim analizama počinje, još uvijek, od teškoća njenog konstituiranja, mada je Nauka o međunarodnim odnosima, danas u potpunosti formirana znanstvena disciplina.

⁵ Pojam »milieu« za međunarodnu zajednicu upotrebljava dr. Juraj Andrassy u svome članku »Država i međunarodna zajednica«, SANU, »Naučno delo«, Beograd, 1964, str. 1.

Termini kao: »međunarodna zajednica«, »međunarodna sredina«, »međunarodno društvo«, te »svjetsko društvo« pretpostavljaju, isto tako, postojanje spomenutih okvira odvijanja različitih svjetskih procesa da bi, ovisno o kriteriju analize, izdvojili osobinu koja bi tu sredinu trebala prvenstveno odrediti.

Kako se i u teoriji Nauke o međunarodnim odnosima često koriste rezultati srodnih međunarodnih disciplina: Međunarodno pravo, Međunarodni ekonomski odnosi, Historija diplomacije — to je razumljivo da će upravo pravni, ekonomski i sociološki aspekt eksplicacije suštine međunarodne zajednice, uz politološki, biti naječešći.

I sama činjenica postojanja kontakta u krugu pripadnika (međunarodnih subjekata) određene sredine (međunarodne zajednice), upućuje na neophodnost postojanja nekih pravila (pravnih normi) koja vrijede za tu sredinu. Ukoliko se dotični subjekti međusobno ophode pridržavajući se tih pravila, može se s pravnog aspekta zaključiti da ta sredina za navedene subjekte predstavlja neku njihovu zajednicu »jer nema prava bez neke zajednice ni zajednice bez prava«. ⁶ Bitna činjenica za međunarodnu zajednicu s pravnog aspekta je, prema tome, pravno reguliranje odnosa unutar nje. Analogno tome, međunarodna zajednica mogla bi se odrediti kao ukupnost pravno utvrđenih odnosa između subjekata međunarodnog prava.

Ekonomski pristup analizi međunarodne zajednice polazi, međutim, od spoznaje da je pretežan dio cjelokupnih odnosa u svijetu posredno i neposredno determiniran međunarodnim ekonomskim odnosima i da se međunarodna zajednica prioritetno treba proučavati kao cjelina ekonomskih odnosa u kojoj odlučujuće djeluju ekonomske zakonitosti.

Nasuprot tome, sociološka znanost otkriva, osim pravnih i ekonomskih odnosa u međunarodnoj zajednici, i čitav niz drugih društvenih procesa i veza koje se uspostavljaju i održavaju između velikog broja različitih subjekata međunarodnih odnosa, različitih društvenih grupa, klasa i sl., pa će, adekvatno tome, pojam međunarodne zajednice dobiti određene *socijalno-političkog fenomena*. ⁷

Preciznija i detaljnija razrada problema kojim se bavimo, zahtijevat će druge, nove pristupe i koristiti druge, često vrlo raznolike kriterije.

⁶ »Nama se čini odlučnom činjenica da postoji općenje između subjekata međunarodnog prava, jer to dopušta da se govori o nekoj zajednici onih koji dolaze u kontakte. A čim među njima postoji dodir i općenje, oni se pritom moraju držati — manje ili više — nekih pravila. Ta pravila vrijede među njima dakle, u njihovoj 'zajednici'«.

Dr. Vladimir Ibler: »Promjene strukture međunarodne zajednice po Povelji UN«, SANU, »Naučno delo«, Beograd, 1964.

⁷ »Prema tome, predstavljalo bi formalnopravno i jednostrano pristupanje problemu društvene funkcije međunarodnog prava ako bi se međunarodna zajednica isključivo odredila kao ukupnost pravnih odnosa subjekata međunarodnog prava. Otuda međunarodna zajednica treba da se odredi ne samo kao pravni nego i kao sociološko-politološki odnos. U tom svetlu posmatrano, međunarodnu zajednicu sačinjavaju čitava društva, klase i društvene grupe; države i nacije, manjine unutar nacionalnih granica država; razne međunarodne profesionalne, političke, radničke i druge organizacije; međunarodne religiozne organizacije i sl.«

Dr. A. Magarašević: Osnovi međunarodnog prava, Novi Sad, 1965, str. 43.

napose u ocjeni dostignutog stupnja razvoja međunarodne zajednice. Jedan od mogućih je i kriterij realizirane integracije između subjekata međunarodnih odnosa. U ovom slučaju stupanj međuovisnosti i povezanosti između članova određene društvene sredine kao i broj njihovih zajedničkih interesa i ciljeva, omogućiti će povlačenje granice između asocijacija nižeg i višeg tipa. Ukoliko nalazimo društvo odnosa zasnovanih na sili jačega i grubom pojedinačnom interesu koji ne vodi računa o interesima ostalih, radi se o asocijaciji niže razine. Skup društvenih jedinica, međutim, čiji se interesi temelje na uzajamnom »povjerenju« i »samopožrtvovanju«, kolektivnim interesima i ciljevima — možemo okvalificirati kao zajednicu.⁸

Međunarodna bi se zajednica, ukoliko se prihvati taj kriterij kao relevantan, mogla odrediti kao sredina odvijanja cjelokupnog spleta ekonomskih, političkih, pravnih, vojnih, kulturnih, znanstvenih i drugih odnosa, koji se uspostavljaju između subjekata međunarodnih odnosa u kojima nastoje ostvariti zajedničke interese i ciljeve. Za nauku o međunarodnim odnosima, pri tom, politički aspekt tih odnosa je od prioritetnog interesa.

Isto tako, moglo bi se, a priori, zoključiti da se ta svjetska asocijacija i sadašnjem razvoju nalazi se negdje između spomenutog modela »svjetskog društva«, tzv. »skupine ježeva«⁹ i zajednice prožete ljubavlju

G. Schwarzenberger: *Power Politics*, London, 1964, str. 12.

i uzajamnim razumijevanjem njenih članova; pune njihove integriranosti u zajednicu i nepovezanosti; međusobne uvjetovanosti i isprepletenosti pojedinačnih i kolektivnih interesa i njihove diskrecije.

Struktura međunarodne zajednice

Navedena konstatacija svakako zahtijeva argumente i dalje raščlanjivanje predmeta o kojem je riječ. U tu svrhu nužno je pokazati strukturu međunarodne zajednice i međusoban odnos njenih sastavnih elemenata. Međunarodna zajednica, prije svega, sastavljena od niza država koje su i po Međunarodnom pravu i u Nauci o međunarodnim odnosima neosporno priznati subjekti u međunarodnoj zajednici.¹⁰ Uspostavljajući

⁸ Georg Schwarzenberger u svom djelu »Power Politics« razlikuje dva nivoa razvoja međunarodne asocijacije

»društvo« — world society,

»zajednicu« — world community,

između kojih postoji razlika u stupnju povezanosti jedinica koje tu asocijaciju sačinjavaju. Društvo je, po njemu, sredstvo za postizavanje cilja, a zajednica je cilj sama sebi. Društvo se bazira na interesu i strahu, dok zajednica traži samopožrtvovanje i ljubav. Prvo se zasniva na nepovjerenju, drugo na uzajamnom povjerenju. »While a society is the means to an end, a community is an end in itself. Whereas a society is based on interest and fear, a community requires selfsacrifice and love. The one is founded on distrust, and the other on mutual trust.«

G. Schwarzenberger: *Power Politics*, London, 1964, str. 12.

⁹ Schopenhauer je »društvo« nazvao skupinom ježeva — an assemblage of hedgehogs.

¹⁰ Za razliku od Međunarodnog prava u Nauci o međunarodnim odnosima broj subjekata je daleko širi pa se, osim država, u subjekte međunarodnih odnosa trebaju ubrojiti i međunarodne organizacije, politički pokreti, antikolonijalni pokreti, religiozne grupe, krupne ekonomske korporacije pa i pojedinac ukoliko može bitno utjecati na međunarodne odnose.

međusobne kontakte u okvirima međunarodne zajednice, države utječu na profil i kretanje međunarodnih odnosa u cjelini, dakle i na profil međunarodne zajednice.

Uz države i njihove *odnose* (na međunarodnom planu), strukturu¹¹ međunarodne zajednice sačinjavaju i *međunarodne pravne norme*, određena pravila ponašanja kojih se prvenstveno države, a potom i ostali subjekti međunarodnih odnosa pridržavaju u svom općenju. Osim spomenutih subjekata koji se pojavljuju kao njihovi direktni kreatori, na međunarodne odnose može utjecati i niz drugih *faktora*¹² o kojima se u analizi međunarodne zajednice treba svakako voditi računa.

Iz dosad iznesenog evidentno je da je za analizu kategorije međunarodne zajednice od elemenata njene strukture svakako najvažniji element država, pa će tome biti posvećeno nešto više pažnje.

U međunarodnim odnosima države se u međunarodnoj zajednici pojavljuju kao »pravno nezavisne, jedna prema drugoj usporedene i jednake,¹³ što ima određene reperkusije po međunarodnu zajednicu kao *cjelovitost*. Raspoložuci pravom najviše vlasti na određenom području i njemu pripadajućem stanovništvu, pravom suverenosti, država, svaka posebno, predstavlja vrhunsku vlast, a to u međunarodnim relacijama postaje i najveća prepreka stvaranju međunarodne zajednice, zajedničkih ciljeva i interesa u čijoj bi se realizaciji svaka država potpuno zalagala i pokoravala »višoj sili« kolektivnosti. Kako nad državnom suverenosti formalno nema više vlasti, to je kao pretpostavka efikasnosti međunarodne zajednice neophodno dobrovoljno odricanje država od dijela vlasti u cilju pokoravanja interesima zajednice.¹⁴ U tome ujedno leži i osnovna slabost suvremene međunarodne zajednice.

Nasuprot državama koje posjeduju organiziranu silu i mogućnost pravih sankcija u slučaju potrebe rješavanja prekršaja u okviru njihove nadležnosti, međunarodna zajednica ne raspolaže ni silom, ni pravnim sredstvima koja bi primijenila na međudržavne i druge konflikte u međunarodnim odnosima.

Problem se, dakle, sastoji u činjenici da međunarodna zajednica nije u tom smislu nadrasla državnu organizaciju.

Navedeni kontekst pitanja nužno sadržava i pitanje o tome u koliko je mjeri međunarodna zajednica na sadašnjem stupnju razvoja *orga-*

¹¹ Sličnu strukturu međunarodne zajednice izložio je i dr. Vladimir Ibler

¹² Kao demografski, geografski, ekonomski, idejni, psihološki, tehnološki, sila, moar, pravo, javno mnjenje i dr.

¹³ Dr. Juraj Andrassy: *Država i međunarodna zajednica*. SANU, »Naučno delo«, Beograd, 1964, str. 2.

¹⁴ Prema N. Hartmannu osnovni elementi države su:

— nacionalizam kao psihološki faktor objedinjavanja grupa ljudi na nekom teritoriju;

— suverenost, pravni elementa koji pretpostavlja nezavisno donošenje odluka na unutarnjem i vanjskom planu i vrhovnu vlast na određenom području;

— sila koja omogućava očuvanje nacionalnih interesa.

Pregled nauke o međunarodnim odnosima na Zapadu, Beograd, 1965, str.

nizirana kao cjelina i da li se međunarodni odnosi u njenim okvirima odvijaju pod utjecajem te organiziranosti.

Odgovor na to pitanje sadržan je u jasnom postojanju zajedničkih interesa velikog broja zemalja — političkih, vojnih, ekonomskih, kulturnih, znanstvenih — a čije ostvarivanje traži određeni stupanj njihovog zajedničkog i organizacionog djelovanja. To se, u prvom redu odnosi na stvaranje i održavanje međunarodnih regionalnih organizacija različitog profila stvorenih na osnovama spomenutih interesa kao i na svjetsku, još uvijek ne i univerzalnu, organizaciju *Ujedinjenih naroda*. Stvorena kao određena reakcija na rat i sa prvenstvenim ciljem očuvanja svjetskog mira i uspostavljanja što bolje suradnje među narodima svijeta, a sa pretenzijama da obuhvati sve zemlje sadašnje međunarodne zajednice, Organizacija ujedinjenih naroda, ujedno nameće svojim članovima znatan dio obaveza kojih se oni trebaju, više manje, i pridržavati u međusobnim odnosima. Prava i dužnosti obuhvaćena Poveljom znaju biti i takvog značaja da bitno ograničavaju države u njihovim osnovnim pravima, kao što je npr. staro pravo da povedu rat u cilju realizacije vlastitih interesa. Vidljivo je, dakle, da se i samo djelovanje Organizacije ujedinjenih naroda može uzeti kao dokaz postojanja određene dosta visoke organiziranosti svijeta danas, pa su i nastojanja za postizanjem njene univerzalnosti potpuno opravdana.¹⁵

Šire gledano, iako u međunarodnoj zajednici nema konkretnih njenih organa jednakih organima vlasti i uprave u pojedinim državama, očigledan je stalni porast organiziranosti međunarodnog života putem navedenih i raznih specijaliziranih međunarodnih organizacija, kao što i samo postojanje i djelovanje normi međunarodnog prava u međunarodnim odnosima govori tome u prilog.

Respektirajući spomenute činjenice, može se tvrditi da danas međunarodna sredina nije organizirana na nivou jedne dovršene u potpunosti integrirane međunarodne zajednice sa organima točno utvrđenih kompetencija, ali da dostignuta razina organiziranosti dovoljno govori u prilog mišljenju da je sadašnjim trendom svoga razvoja bliža idealu izmišljene »zajednice« nego potpuno heterogenog i razjedinjenog »društva».¹⁶

U usporedbi s ranijim svjetskim imperijama koji su obuhvaćali sve zemlje tada poznatog svijeta i bili ujedinjeni jedinstvenom upravom i vlašću, današnji svijet i kraj njenog nepostojanja objedinjuje dovoljno snažne spone jedinstvenih interesa i ciljeva koji ga bitno razlikuju od spomenutih svjetskih carstava i čvršće vezuju u cjelinu.

¹⁵ O potrebi univerzalnosti organizacije UN mnogo je puta govorio i predsjednik SFRJ, Josip Broz:

»Mislim da je krajnje vrijeme da Narodna Republika Kina zauzme svoje mjesto u Organizaciji ujedinjenih nacija, jer je zaista apsurdno da jedan narod od preko šest stotina miliona ljudi nema svoje predstavnike u toj Organizaciji. Isto tako je neophodno da budu primljene i druge zemlje koje za to imaju sve potrebne uslove, kako bi Ujedinjene nacije zaista postale univerzalna organizacija«.

Govor na konferenciji šefova država i vlada vanblokovskih zemalja u Beogradu 3. IX 1961., Jugoslavenska revija za međunarodno pravo, Beograd, 1961., bro j2, str. 173.

¹⁶ U smislu razlika koje je podcrtao G. Schwarzenberger.

Interesi i ciljevi

U ovom je trenutku, dakle, nužno odgovoriti na pitanje o kakvom i o kojim se interesima i ciljevima radi i da li oni današnji svijet doista ujedinjuju na više nivoa od »anarhičnog« i nepovezanog skupa jedinica?¹⁷

Postoje li danas, kraj velike heterogenosti i razlika među državama — po društveno-političkim sistemima, ideologijama, ekonomskom razvoju, pripadnosti različitim blokovima i integracijama, po vojnoj snazi, kulturama, znanstvenim rezultatima i dr. — zajedničke osobine, ciljevi i interesi koji te jedinice zbližavaju do cjeline u kojoj će svaka imati veće šanse realiziranja vlastitih i kolektivnih interesa?

— U odgovoru je potrebno poći od osnovnog saznanja da današnja opasnost eventualnog svjetskog sukoba sadrži dimenzije opće nuklearne katastrofe, koja za svaku pojedinu državu u međunarodnoj zajednici predstavlja trajnu i jednaku opasnost potpunog uništenja, neovisno od toga na kojem se dijelu svijeta nalazi. Sve se zemlje nalaze u istom stanju egzistencijalne ugroženosti, povezane zajedničkim strahom i nužnošću međusobne suradnje sa ciljem samoodržanja. Pojedinačni su interesi srasli u *kolektivne* interese zajednice država kao cjeline. Očuvanje mira, sprječavanje ratnih konflikata, razoružanje sistema koji će, što je moguće više, garantirati opću sigurnost, postaju sve više zajednički opći naponi u nastojanju sprječavanja *opće* propasti.¹⁸

— *Ekonomski interes* povezivanja svijeta u cjelini isto je toliko imperativ koji ne priznaje granice sistema, ideologija i blokova. Ekonomska zakonitost stvaranja svjetskih tržišta integraciono je tkivo koje sve više raste, a djeluje mimo i putem samih velikih ekonomskih integracija prvobitno stvorenih i u cilju izolacije i zaštite pojedinih dijelova svijeta od utjecaja drugih. Upućenost na zajedničko djelovanje i ovdje prerasta u kolektivni interes svjetskih razmjera.

— Svjedoci smo, dakle, sve jasnije spoznaje da su vojno-politički blokovi preživjela forma međunarodnog života, nedovoljno široka i elastična za savremene međunarodne odnose. Unutar njih i van njih mogu se zapaziti društvena kretanja ka *povezivanju određenih sredina*, neovisno od poznatih razlika koje među njima postoje, odnosno upravo motivirana ideološkim, političkim, ekonomskim kulturnim i drugim poticajima, no protiv sadašnje, u mnogočemu nasilne podjeljenosti svijeta i njegove neprimjerene strukture i sistema.

— Navedenome treba dodati da je međunarodna zajednica danas, i kraj krupnih razlika u tradicijama i kulturnom razvoju pojedinih zemalja, visoko povezana razvojem efikasnog sistema informiranja, migracijama stanovništva, turističkim putovanjima i ostalim kanalima pre-

¹⁷ Trygve Mathison u knjizi »Methodolgy in the Study of International Relations«, Oslo, 1950, piše o međunarodnoj zajednici kao anarhičnom skupu jedinica, o integrirajućim i dezintegrirajućim pojavama i procesima u međunarodnoj zajednici, str. 70—87.

¹⁸ »Eto što bi taj skup činilo zajednicom: mogućnost ili nemogućnost daljeg postojanja svake od jedinica je ono što je svima njima zajedničko. I to ih dosljedno čini zajednicom«.

Leo Mates: Neki problemi nauke o međunarodnim odnosima, »Međunarodni problemi«, 1963/br. 1., str. 673.

nošenja kulturnih dobara i njihovih usvajanja u drugim sredinama od onih u kojima su izvorno nastala. Vjerojatno je i realno očekivati da će u bliskoj budućnosti međunarodna zajednica predstavljati, relativno jedinstvenu *kulturnu cjelinu* sličnih i bliskih vrijednosnih sistema, navika i običaja. Stoga možemo zaključiti da su i interesi u području kulture, informacija i znanosti isto tako opći i kolektivni.

Ovih nekoliko izdvojenih zajedničkih interesa zemalja u međunarodnoj zajednici svakako nisu i jedini u raznolikom tkivu svjetskih kretanja, procesa i tendencija. Posmatramo li interese i ciljeve u njihovoj uvjetovanosti, realizacija interesa o kojima je riječ, dovesti će i do ostvarivanja zajedničkih ciljeva od kojih se najznačajnijima čine:

- spriječavanje svjetskog rata i održavanje svjetskog mira;
- stvaranje što boljih odnosa u međunarodnoj zajednici, zasnovanih na principima međusobnog punog uvažavanja i suradnje.

Solucije, kojima bi međunarodni odnosi u svome razvoju mogli krenuti, u svoj se osnovi svode na opći sukob, zadržavanje status quo-a, što se pokazalo nemogućim za dulje vrijeme, te ostvarivanje progressa i visokog stupnja solidarnosti i kompaktnosti međunarodnog poretka. Bez suvišnih iluzija i optimizma zadnja se mogućnost u aktuелnoj konstelaciji međusobnih snaga pokazuje ne samo kao potrebna i optimalna već i kao jedina realna. Jednostavna i surova logika opstanka pokazuje da je opstanak zajednice pretpostavka opstanka pojedinaca, a opstanak pojedinaca uvjetuje opstanak zajednice.

Realno bi, dakle bilo očekivati da će i svi naponi u svijetu kretati toj optimalnoj šansi. Analiza međunarodnih procesa, međutim, vrlo brzo pokazuje da *dinamiku* međunarodnih odnosa tvore vrlo različite, često istodobne međusobno suprotne, a ipak neisključive tendencije.

Tendencije u međunarodnoj zajednici

Kao osnovne karakteristike spomenute dinamike međunarodnih odnosa mogu se izdvojiti neravnomjernosti toka međunarodnih kretanja i česte promjene u njima. Rezultat toga je uporedno djelovanje niza različitih, često disharmoničnih, dijametralnih tendencija u međunarodnoj zajednici koje se u svom korijenu odnose na dva osnovna svjetska procesa:

- svjetsku integraciju;
- svjetsku dezintegraciju.¹⁹

Svjetska integracija, o kojoj je implicite već bilo govora, bez sumnje je jedna od najznačajnijih pojava našeg vremena, a pojavljuje se kao rezultat djelovanja kolektivnih interesa i ciljeva u međunarodnoj sredini i svih ostalih kretanja koja idu u pravcu svjetskog povezivanja.

Treba, međutim, naglasiti da vrlo često isti socijalni procesi mogu u jednom slučaju djelovati integraciono, a u drugom dezintegrirajuće. Kao primjer mogu poslužiti velike međunarodne koalicije, blokovske integracije i dio međunarodnih organizacija koje su u prvoj etapi svoga razvoja djelovale na pojedina područja objedinjavajuće da bi potom postajale preprekom daljeg napretka pa i stalnim žarištem svjetskih napetosti, suprotnosti i otvorenih sukoba.

Određeni ekonomski kohezivni trendovi u međunarodnim okvirima također mogu biti prepreka daljih tokova u tom pravcu u određenoj fazi (razlike u svjetskim tržištima socijalističkih i kapitalističkih zemalja, jaz između ekonomsko razvijenih i nerazvijenih i sl.).

Razvoj znanosti i tehnologije, kraj svojih pozitivnih uspjeha može, na primjer, rezultirati proizvodnjom nuklearnog oružja, koje ne samo da djeluje kao centripetalna tendencija već dovodi pod znak pitanja i čitavu međunarodnu zajednicu.

Negativno na povezivanje svijeta mogu djelovati i različite pojave u kulturi, različite grupe za pritisak, klase, političke ideologije, religije, naučna dostignuća, nacionalizmi, propagande, informacije i čitav niz drugih pojava i procesa.

Poseban bi tretman trebalo dati i fenomenu različitih oblika sile i njenog djelovanja u funkciji integracije i dezintegracije. Ograničena jedino drugom silom, sebi ravnom i jačom, sila također može u određenoj fazi svjetskog razvoja djelovati integraciono, da bi ipak permanentno predstavlja latentni izvor opasnosti, čak i u stanju međusobne ravnoteže i određenog balansa snaga.

Rezime

Na kraju treba reći da ove tendencije, mada uporedo djeluju, nisu i međusobno ujednačene, a jedan historijski presjek međunarodnih odnosa pokazao bi da se u odnosu na ranija razdoblja aktuelna međunarodna zajednica odlikuje većim homogenitetom, pa i da se rat kao forma međusobnog općenja ipak rijetko upotrebljava. Danas se države u obrani nacionalnih interesa radije služe čitavim nizom drugih mogućnosti koje im stoje na raspolaganju.

Stoga možemo zaključiti da danas u svijetu postoje dovoljno snažni elementi, procesi i trendovi, koji ga objedinjuju u cjelinu zajedničkih interesa i ciljeva.